Uniwersytet SWPS
Warszawa

Warszawa, 25.05.2025

dr hab. Krystyna Rymarczyk, prof. USWPS
Wydział Psychologii
Uniwersytet SWPS
Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Kai Wojciechowskiej pt. „Poznanie społeczne a funkcje wykonawcze u dorosłych osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu - model wsparcia terapeutycznego"

Przedmiot badań

Rozprawa doktorska mgr Kai Wojciechowskiej podejmuje istotną, a jednocześnie wciąż niewystarczająco zgłębianą problematykę poznawczego funkcjonowania dorosłych osób z wysokofunkcjonującym autyzmem (HFA – High-Functioning Autism). Pomimo rosnącej liczby diagnoz wśród osób dorosłych, zarówno w Polsce, jak i na świecie, zagadnienie to nie znajduje jeszcze pełnego odzwierciedlenia w literaturze naukowej ani w praktyce klinicznej. Osoby z HFA często pozostają poza głównym nurtem badań, które koncentrują się na populacji dziecięcej, co sprawia, że wiedza na temat ich specyficznych trudności poznawczych – w tym w zakresie funkcji wykonawczych i poznania społecznego – jest ograniczona.

Celem niniejszej pracy było empiryczne zbadanie relacji pomiędzy funkcjami wykonawczymi a poznaniem społecznym u dorosłych mężczyzn z rozpoznaniem ASD, reprezentujących wysoki poziom funkcjonowania poznawczego. Wartość tej analizy polega na uchwyceniu potencjalnych zależności pomiędzy wyższymi procesami regulacyjnymi a zdolnościami społeczno-emocjonalnymi, co ma istotne znaczenie nie tylko diagnostyczne, ale również prognostyczne i terapeutyczne. Zwieńczeniem rozprawy jest zaproponowanie autorskiego modelu wsparcia terapeutycznego, który uwzględnia charakterystyczny profil poznawczy tej grupy klinicznej. Propozycja ta stanowi próbę odpowiedzi na realną potrzebę systemowych rozwiązań dla dorosłych osób z ASD, które często nie kwalifikują się do klasycznych form pomocy psychologicznej, a jednocześnie doświadczają trudności w zakresie planowania, elastyczności poznawczej, hamowania reakcji czy interpretacji sygnałów społecznych.

Tematyka pracy ma zatem nie tylko wysoką wartość naukową, związaną z pogłębianiem wiedzy o poznaniu społecznym i funkcjach wykonawczych w populacji osób z autyzmem, ale również silny wymiar aplikacyjny. Może ona stanowić inspirację do dalszych badań interdyscyplinarnych oraz rozwijania praktycznych narzędzi diagnostycznych i interwencyjnych, dostosowanych do specyfiki funkcjonowania dorosłych z ASD.

Dokument zanonimizowany za pomocą UG DLP Anonimizator, 2026-11-23 10:23:08

Konstrukcja i cechy formalne pracy

Rozprawa doktorska mgr Kai Wojciechowskiej liczy 161 stron, co mieści się w typowym zakresie objętości dla prac doktorskich z zakresu psychologii. Praca została podzielona na cztery główne części, zgodnie z obowiązującym schematem konstrukcyjnym: część teoretyczną, metodologiczną, empiryczną oraz podsumowującą. Rozprawa rozpoczyna się wstępem, w którym Autorka formułuje cel główny oraz cele szczegółowe, a także zarysowuje ogólny kontekst naukowy i kliniczny podejmowanej problematyki. Stanowi to pozytywny element, świadczący o badawczej świadomości Autorki i umiejętności osadzenia pracy w szerszym tle teoretycznym. Część I (*Podstawy teoretyczne pracy*) obejmuje zagadnienia dotyczące funkcji wykonawczych, poznania społecznego oraz specyfiki zaburzeń ze spektrum autyzmu (ASD). Część II (*Metodologiczne podstawy badań własnych*) zawiera charakterystykę problemu badawczego, hipotezy, dobór próby, opis narzędzi i procedury badawczej. Część III poświęcona jest analizie wyników, a w części IV Autorka weryfikuje hipotezy oraz przedstawia propozycję modelu terapeutycznego dla osób z wysokofunkcjonującym autyzmem. Struktura pracy jest logiczna i przejrzysta – rozdziały i podrozdziały zostały zatytułowane w sposób spójny z akademicką konwencją.

Bibliografia rozprawy liczy 238 pozycji, co jest liczbą adekwatną dla pracy doktorskiej z zakresu psychologii. Obejmuje zarówno źródła polskojęzyczne, jak i anglojęzyczne, w tym rozdziały w monografiach, publikacje książkowe, przeglądowe i empiryczne – z przewagą publikacji z recenzowanych czasopism naukowych. Całość bibliografii została przygotowana zgodnie z wymogami stylu APA 7, choć występują drobne niespójności (np. brak kursywy w tytułach książek lub czasopism, niejednolite zapisy inicjałów autorów, niealfabetyczna kolejność niektórych wpisów). Rozprawa zawiera 38 tabel oraz 1 rysunek – schemat prezentujący model wsparcia terapeutycznego. Materiały te są czytelne, właściwie oznaczone i umieszczone w logicznych miejscach tekstu. Stanowią wartościowe uzupełnienie analizy wyników.

Styl rozprawy utrzymany jest w konwencji akademickiej, zgodnie z wymogami tekstu naukowego. Autorka posługuje się specjalistyczną terminologią właściwą dla dziedziny psychologii, co świadczy o jej przygotowaniu merytorycznym. Pewne zastrzeżenia można sformułować w odniesieniu do niespójności w zapisie i rozwijaniu terminów specjalistycznych. Przykładowo, pominięto rozwinięcie skrótu PFC (prefrontal cortex), mimo że jest on powszechnie stosowany w literaturze, co jednak nie zwalnia z obowiązku jego jednoznacznego wyjaśnienia przy pierwszym użyciu. Z kolei skrót MNS (mirror neuron system) pojawia się w tekście bez rozwinięcia jego anglojęzycznej wersji, podczas gdy w przypadku ERP (event-related potentials) zastosowano zapis odwrotny. Dodatkowo, w przypadku skrótu ToM (theory of mind), Autorka przedstawia objaśnienie jako „rozumienie stanów umysłu innych", pomijając dosłowne tłumaczenie terminu jako „teoria umysłu". Choć parafraza jest semantycznie bliska, to w kontekście pracy naukowej wskazane jest zachowanie terminologicznej precyzji i jednoznaczności.

Merytoryczna ocena pracy

Część teoretyczna rozprawy mgr Kai Wojciechowskiej została przygotowana z widocznym zaangażowaniem i oparta na solidnej znajomości literatury przedmiotu. Autorka wykazała się umiejętnością uporządkowanego przedstawienia kluczowych pojęć i zagadnień związanych z funkcjami wykonawczymi oraz poznaniem społecznym w kontekście zaburzeń ze spektrum autyzmu (ASD). W przeglądzie literatury Doktorantka uwzględniła prace istotne z punktu widzenia tematyki rozprawy, choć zasadne byłoby również sięgnięcie po nowsze źródła. W ostatnich latach opublikowano bowiem liczne przeglądy systematyczne i metaanalizy, które w sposób bardziej złożony i aktualny opisują funkcjonowanie osób z ASD – zarówno w ujęciu neurobiologicznym, jak i poznawczym oraz środowiskowym.

W dalszej części recenzji chciałabym zwrócić uwagę na kilka istotnych elementów, które w obecnej postaci nie w pełni oddają potencjał teoretyczny pracy.

Zasadniczym założeniem rozprawy jest analiza funkcji wykonawczych i poznania społecznego u dorosłych osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD). Tymczasem istotna część przeglądu literatury opiera się na danych pochodzących z badań prowadzonych w populacji dziecięcej. Dotyczy to przede wszystkim rozdziałów poświęconych percepcji emocji oraz teorii umysłu. Choć uwzględnienie wiedzy rozwojowej może stanowić wartościowe tło, w przypadku pracy skupionej na dorosłej populacji istotne byłoby przede wszystkim przedstawienie wyników badań koncentrujących się na specyfice funkcjonowania dorosłych z ASD, zwłaszcza że różnice rozwojowe mają istotne znaczenie zarówno kliniczne, jak i poznawcze.

W kilku miejscach rozprawy Autorka posługuje się terminem „uszkodzenie mózgu" w odniesieniu do osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD). Należy zaznaczyć, że współczesna literatura przedmiotu odchodzi od takiego nazewnictwa, wskazując na autyzm jako rezultat odmiennych, nienormatywnych trajektorii rozwoju mózgu, a nie efekt patologicznego uszkodzenia. W tym kontekście bardziej adekwatne byłoby posługiwanie się terminologią odnoszącą się do np. „atypowej organizacji funkcjonalnej" czy „odmiennej aktywacji wybranych struktur mózgowych". W omawianym fragmencie pojawiają się odniesienia do klasycznych prac, takich jak publikacja Ruttera (1968) czy Gráinne i in. z 2005 roku. Choć ich znaczenie dla rozwoju badań nad zaburzeniami rozwoju jest niepodważalne, wykorzystanie tych źródeł bez jednoczesnego odniesienia do nowszych interpretacji może sprawiać wrażenie ograniczonej aktualizacji przeglądu literatury.

W pracy zabrakło odniesienia do niektórych istotnych koncepcji historycznych związanych z badaniami nad autyzmem. W szczególności nie wspomniano o hipotezie tzw. „zimnej matki" autorstwa Bruno Bettelheima i jego publikacji *The Empty Fortress*, która choć dziś całkowicie odrzucona, odegrała istotną rolę w historii psychiatrii dziecięcej i podejściu do etiologii autyzmu. Podobnie, przy pierwszym przywołaniu nazwiska Leo Kannera, warto byłoby uzupełnić informację o jego imię, zwłaszcza że jest to postać fundamentalna dla opisu klinicznego autyzmu dziecięcego.

Rozdział poświęcony funkcjom wykonawczym (FW) stanowi próbę przedstawienia kluczowych koncepcji teoretycznych oraz komponentów składających się na to złożone pojęcie. Autorka poprawnie identyfikuje funkcje wykonawcze jako meta-poznawcze mechanizmy kontroli i regulacji aktywności poznawczej. W rozdziale przytoczono również szereg klasyfikacji i przykładów funkcji wykonawczych, takich jak hamowanie, przerzutność uwagi, planowanie czy pamięć operacyjna. Tym niemniej, rozdział 3.2, poświęcony neurobiologicznym podstawom funkcji wykonawczych, jest opracowany w zbyt ogólny sposób. Wymieniono w nim wprawdzie takie obszary jak kora przedczołowa czy zakręt obręczy, jednak brakuje systematycznego ujęcia architektury funkcjonalnej tych struktur oraz ich roli w poszczególnych aspektach funkcji wykonawczych. Odwołanie się do badań Antonio Damasio mogłoby zostać uzupełnione o odniesienie do jego kluczowej koncepcji markerów somatycznych, która wnosi istotny wkład w rozumienie relacji między emocjami, podejmowaniem decyzji a funkcjami wykonawczymi.

W części poświęconej systemowi neuronów lustrzanych (MNS) nie zostało sprecyzowane, czy Autorka odnosi się do jego klasycznej wersji czy do rozszerzonego ujęcia uwzględniającego także odzwierciedlanie emocji. Brakuje również opisu głównych struktur MNS, takich jak zakręt czołowy dolny czy zakręt ciemieniowy dolny, a także informacji o funkcjonalnym zróżnicowaniu tego systemu.

Część metodologiczna rozprawy została poprawnie osadzona w strukturze pracy i zawiera szereg elementów istotnych z punktu widzenia realizacji projektu badawczego. Jednakże, problematyka badawcza została w znacznej mierze przedstawiona w formie parafrazy treści teoretycznych zawartych wcześniej. W konsekwencji, formułowane hipotezy przyjmują raczej postać oczekiwanych rezultatów testów psychometrycznych, a ich sformułowanie jest bliskie pytaniom badawczym. Przykładowo, hipoteza H1: *„Wysokofunkcjonujący mężczyźni z ASD deklarują u siebie większe nasilenie cech ze spektrum autyzmu w porównaniu z osobami z grupy kontrolnej bez cech ASD”* – choć została poprawnie skonstruowana od strony logicznej, jej treść koncentruje się głównie na przewidywanym wyniku pomiaru kwestionariuszowego, zamiast odwoływać się do szerszego ujęcia teoretycznego, które mogłoby zostać poddane pogłębionej weryfikacji empirycznej.

Moja uwaga dotyczy także pytań badawczych, które zostały sformułowane w sposób dość ogólny. Na przykład pytanie: *„Czy zaburzenia funkcji wykonawczych są obecne u wysokofunkcjonujących dorosłych mężczyzn z ASD i na ile różnicują tę grupę od grupy kontrolnej?”* nie odwołuje się bezpośrednio do konkretnych komponentów funkcji wykonawczych, takich jak hamowanie, pamięć robocza czy elastyczność poznawcza, które wcześniej zostały szczegółowo omówione w pracy. Podobne zastrzeżenia można odnieść do formułowania zagadnień dotyczących poznania społecznego, które również zostało uprzednio opisane z podziałem na komponenty, lecz w części metodologicznej potraktowane zostało jako jednolity konstrukt.

Doktorantka przedstawia zestaw narzędzi badawczych zastosowanych w pracy, jednak ich opisy w niektórych przypadkach mogłyby zostać rozszerzone, aby pełniej oddać zakres ich możliwości diagnostycznych i konstrukcyjnych (np. w odniesieniu do Testu Sortowania Kart z Wisconsin – WCST). Z pewnym zaskoczeniem można odnotować zastosowanie niestandaryzowanej wersji Kwestionariusza EQ (Empathy Quotient), mimo że dostępna jest jego polska adaptacja, opisana w literaturze (DOI: https://doi.org/10.12740/PP/64270). Podobnie, wybór Testu Łączenia Punktów (TMT) zamiast współczesnej, wystandaryzowanej wersji dla dorosłych – Kolorowego Testu Połączeń (CTT) – mógłby zostać opatrzony dodatkowym uzasadnieniem metodologicznym.

W pracy zabrakło także załączników z treścią wykorzystanych narzędzi. Uwzględnienie przynajmniej próbnych formularzy (np. instrukcji testowych, arkuszy odpowiedzi) byłoby eleganckim i pożądanym rozwiązaniem w rozprawie doktorskiej.

Część III rozprawy doktorskiej przedstawia analizę statystyczną danych uzyskanych od osób z wysokofunkcjonującym ASD oraz grupy kontrolnej. Analizy przeprowadzono z wykorzystaniem odpowiednich testów psychometrycznych i procedur statystycznych, co świadczy o znajomości metod badawczych i kompetencjach metodologicznych Autorki. Zaletą tej części pracy jest jej przejrzysta struktura – kolejno prezentowane są wyniki poszczególnych narzędzi, a interpretacje odnoszą się do przyjętych hipotez i założeń badawczych. Jednocześnie ta część pracy zawiera kilka elementów, które mogłyby zostać dopracowane zarówno pod względem merytorycznym, jak i redakcyjnym.

W części opisu wyników dotyczącej związku między funkcjami wykonawczymi a poznaniem społecznym Doktorantka przeprowadziła szereg analiz korelacyjnych, jednak można odnieść wrażenie, że analiza została przeprowadzona w sposób nieukierunkowany. Zabrakło również informacji o wielkości efektu (np. r^2) oraz o tym, które ze stwierdzonych korelacji mają znaczenie teoretyczne, a które mogą być przypadkowe lub pozorne.

W tabelach wyników wielokrotnie pojawia się zapis wartości istotności jako .000, co jest niezgodne z obowiązującymi standardami APA. W takich przypadkach należy stosować zapis $p < .001$, ponieważ wartość p nigdy nie wynosi dokładnie zera.

Pomimo przeprowadzenia licznych analiz statystycznych, w pracy nie zamieszczono żadnych graficznych wizualizacji danych, takich jak wykresy słupkowe czy wykresy korelacyjne. Choć tabele liczbowo przedstawiają wyniki w sposób poprawny, to uzupełnienie ich o elementy graficzne mogłoby dodatkowo zwiększyć czytelność i ułatwić interpretację danych.

Część IV rozprawy stanowi próbę interpretacji wyników uzyskanych w analizie empirycznej, ich odniesienia do wcześniej postawionych hipotez oraz powiązania z wybranymi doniesieniami literaturowymi. Autorka prezentuje ogólne wnioski płynące z przeprowadzonych analiz oraz próbuje osadzić je w szerszym kontekście psychologicznym i klinicznym. Na poziomie strukturalnym i redakcyjnym część ta zachowuje ciągłość logiczną względem wcześniejszych rozdziałów. Docenić należy próbę wskazania zarówno zgodności wyników z wcześniejszymi badaniami, jak i pojawiających się rozbieżności interpretacyjnych. Ponadto należy pozytywnie ocenić fragment pracy poświęcony autorskiemu modelowi wsparcia terapeutycznego dla osób ze spektrum autyzmu. Model ten świadczy o aplikacyjnym charakterze rozprawy i wrażliwości Doktorantki na potrzeby kliniczne badanej populacji. Warto również podkreślić, że Autorka dostrzega ograniczenia swojej pracy, m.in. w zakresie doboru próby badawczej oraz wskazuje na możliwość wykorzystania alternatywnych narzędzi diagnostycznych. Mimo tych pozytywnych elementów, część IV zawiera pewne niedociągnięcia merytoryczne.

Autorka wprowadza do dyskusji zagadnienia, które nie były objęte zakresem badania. Odnosi się m.in. do schizoidalnego zaburzenia osobowości, zaburzeń depresyjnych i lękowych, mimo że żadne z tych obszarów nie zostały ani zoperacjonalizowane, ani objęte procedurą pomiarową w rozprawie. Ponadto, w dyskusji wyników Doktorantka odwołuje się do badań prowadzonych na dzieciach, mimo że jej własna próba badawcza obejmowała wyłącznie osoby dorosłe. Tego rodzaju odniesienia mogą skutkować nieadekwatną interpretacją uzyskanych danych, ponieważ wraz z wiekiem zachodzą istotne zmiany zarówno w zakresie funkcji wykonawczych, jak i poznania społecznego – co ma szczególne znaczenie w kontekście zaburzeń ze spektrum autyzmu.

W niektórych fragmentach – zwłaszcza w części poświęconej analizom korelacyjnym (np. str. 107) – dyskusja wyników przyjmuje raczej charakter sprawozdawczy niż interpretacyjny. Uzupełnienie tych analiz o pogłębioną refleksję teoretyczną oraz odniesienia do wybranych modeli funkcji wykonawczych mogłoby znacząco wzbogacić warstwę analityczną tej części pracy.

Konkluzje

Podsumowując, pomimo zgłoszonych uwag krytycznych – które traktuję jako punkt wyjścia do dalszej merytorycznej refleksji – pragnę podkreślić, że nie podważają one wartości naukowej recenzowanej rozprawy. W mojej ocenie mgr Kaja Wojciechowska zgromadziła interesujący i poznawczo wartościowy materiał badawczy, co świadczy o jej rzetelności, samodzielności oraz zaangażowaniu w realizację projektu. Na szczególne uznanie zasługuje część pracy poświęcona autorskiemu modelowi wsparcia terapeutycznego dla dorosłych osób z ASD, który należy uznać za oryginalny i aplikacyjnie istotny wkład w rozwój wiedzy w tym obszarze.

W związku z powyższym stwierdzam, że przedłożona rozprawa spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim. Wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego o przyjęcie rozprawy doktorskiej oraz dopuszczenie mgr Kai Wojciechowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

PODPIS ZAUFANY
KRYSTYNA JOLANTA
RYMARCZYK
26.05.2025 22:35:51 [GMT+2]
Dokument podpisany elektronicznie
podpisem zaufanym

Krystyna Rymarczyk

Podpis elektroniczny/certyfikat został usunięty podczas anonimizacji dokumentu.